

ՍՐՈՒԱՆՁՏԵԱՆՑ ԳԱՐԵԳԻՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

(Մահուան 17 ամեակի առիթով)

Դառնազոյն է վիճակ զգայուն մարդոյ՝ տեսնել ափ լափոյ
րաժանուէն իւր սիրելեաց և մտերմաց՝ անողոքելի հարուածով
մանգաղին, որ անդադար կը հնծէ տարածած զայնպիսի. իսկ,
որք հանգիսացած են մխիթարիչ լինել իւրեանց շուրջը գրտ-
նուած մարդոց վշտաց, իւրեանց շնչով, գրչով և զգալի օ-
րինակաւ:

Այդ դառն պարագայի մէջ կը գտնուէր Հայ ժողովուրդը
մի ամիսէ ի վեր, երբ իմացած էր թէ՝ Գարեգին եպիսկոպոս
Սրուանձտեանցի զայրազին հիւանդութիւնն մահաբեր պիտի
լինի, անընդունակ լինելով բժշկական ամենայն ճարտար դար-
մանաց:

Չուշացաւ այդ տխուր օրն և հաւ նոյեմբեր 17 (1892)
երեքշաբթի առաւօտ մայրաքաղաքիս ամեն ազգային շրջանակ-
ների մէջ տրտմութեամբ կը հնչէր շշնչիւն մը՝ թէ այլ ոչ ևս
է ի կեանս Գարեգին սրբազան, սիրաբան գրիչն Հնոց եւ նորոց,
Գրոց եւ ըրոց, և ներկայացուցիչն զեղեցկուհու Թորոս Աղ-
լաւի, որք միահաղոյն Համով Հոտով կը լազեցունէին զսովեալ
ախորժակս բանասիրաց և գրասիրաց:

Տխուր էին և սգամած ամէն դէմք այդ օր, քանզի աւանդ,
Հօտն իւր հովիւն ու ալցելուն, Բեմն իւր քարոզն ու վարդա-
պետն, Սեղանն իւր տաճարապետն, Ուսումնարանն իւր կրօ-
նուսոյցն, Դպրութիւնն իւր ընթերցողն ու հետազօտիչն, Աւե-
տարանն իւր բացատրողն ու մեկնաբանն, Եկեղեցին իւր առա-
քինի տեսուչն—օրինակելի եպիսկոպոսն միանգամայն կորուսին:

Генералъ Губъ уполномоченъ

Այլ սակայն, ըստ որում այս էին կամք Արարչին, բովանդակ ուխտ եկեղեցւոյ հայոց, հետեւեալ օրը համակերպութեամբ և հպատակութեամբ օրհնեցին որպէս զանքնելի կամս Բարձրելոյն, նոյնպէս և զլիշատակ ի Տէր հանգուցելոյն. ծայնակցելով հանդիսական օրհնարանութեանց և մաղթանաց՝ կեկեղեցւոյ մինչև ցգերեզման թաղին Բերալի, ուր ամփոփեցաւ մարմինն յուսով յարութեան Յիսուսի Փրկչին:

Իրրև երեսնամեալ ծանօթ և բարեկամ նուիրելով այս սիրաւորոյ տողեր հանգուցեալ սրբազանի լիշատակին, կը լաւելում աստանօր նորա համառօտ և ստոյգ կենսադրութիւնն, քաղելով իւր զրուածոց մեծամասնութեամբ: Գարեգին եպիսկոպոս Սրուանձտեանց ծնեալ է ի Վան քաղաքի Սյդեստանը յամին 1840. դեկտեմբեր ամսոյ մէջ, և մկրտուած Յանկուսների եկեղեցւոյ, Յովհաննէս անուամբ:

Իւր հալոր կը կոչուէր Աւետիս Սանտենց, որ ապա ինքն փոխած է Սրուանձտեանց՝ երբ Գաբեգին անունն ստացաւ ի դպրութեան և ի վարդապետութեան:

Նախնական ուսումնն ստացած է Յանկուսների եկեղեցւոյ վարժարանը և ապա Վարադայ վանքը՝ լինելով ի կարգս առաջին աշակերտաց Խրիմեան ս. հայրիկին, որոյ հետ 1861 թուին գնաց ի Թիֆլիս, և շրջեցաւ մի քանի քաղաքներ, և գրեց իւր ճանապարհորդութեան տպաւորութիւններն, դէպքերն և նկարագիրներն, որք յայնժամ հրատարակեցան Կ. Պօլսոյ «Մեղու» օրագրի մէջ, զնահատուելով բոլոր ընթերցողներէն:

Յաջորդ տարին իւր աշակերտակիցներէ միոյն հետ վերստին շրջեցաւ նոյն տեղը, և ամիսներով մնաց Շուշի քաղաքի մէջ, հիւրասիրուելով բարեխիշատակ հախումեանց համբարձում Աղայէ, և գտնուեցաւ այն շարժումների մէջ, երբ Հարաբաղի ազգայինք մեծ ուժով վէճեր ունէին իրենց վիճակաւորի և ուսումնարանի մասին:

Երբ «Արժիւ Վասպուրական» հանդէս կը հրատարակուէր Վարադայ վանքի մէջ, Սրուանձտեանցի զրուածներով կը զարդարուէր թէ՛ յայտնի ծտորագրութեամբ և թէ՛ անստորագիր, ոչք անուշ հոտ ու համ ունէին, ինչպէս են «Շինական կեանք»

և «Ս. Սահակ Պարթև» յօդուածներն: Նախ աշխատակից և ապա տնօրէն եղաւ «Վասպուրական Արժուոյն» և միւսնոյն ժամանակ Վարազայ վարժարանին ուսուցիչ: Իսկ 1862 թուի վերջերն իւր Վարդապետն տարաւ զինքն Մշոյ Ս. Կարապետի Վանքը, ուր տնօրէն և ուսուցիչ եղաւ վարժարանին, և յաջորդ տարին իւր խմբագրութեամբ սկսաւ հրատարակել «Արժուիկ Տարօնոյ» կիսամսեայ թերթն, կատարելով միանդամայն և սրբազան Խրիմեան Հայրիկի գրագրութիւնը և թղթակցելով «Մանդումէի էֆօքտար» և «Մասիս» լրագիրներուն:

Այն տարիները տհազին խնդիրներ կային Մշոյ աշխարհին և վանքին մէջ՝ որք կղբաղեցունէին լրագրութիւնը, պատրիարքարանը և կառավարութիւնը, որոց վերայ եղած ամբողջ գրութիւններն Սրբաւնձտեանց կը խմբագրէր. և ի ներկայութեան և ի բացակայութեան Վանահօր ամեն կնճռոտ ծառայութիւնք իւրեան բաժին ինկած էին:

1867-ին Կարնոյ Ազգային վարժարանին տնօրէն կոչուեցաւ, ուր շարունակեց երեք տարի. և նոյն տարուայ (1867) դեկտեմբերին երբ Խրիմեան ս. Հայրիկ տակաւին եպիսկոպոս չէր եղած և կը դռնուէր ի Կ. Պօլիս Պօղոս, ս. պատրիարքէն զրկել տուաւ առ Կարնոյ առաջնորդ Վեհապետեան Յարութիւն ս. արքեպիսկոպոսն, ձեռնադրել զՍրբաւնձտեանցն վարդապետ ի վերայ վանուց Վարազայ, որ և կատարուեցաւ:

1868-ին Խրիմեան ս. Հայրիկ դառնալով ի Պօլսոյ կ'երթայ ի Մուշ, և անտի Վարազ, և անտի ի ս. Էջմիածին և կ'օծուի եպիսկոպոս Տարօնոյ, և դառնալով ի Մուշ ս. Կարապետի վանքը, երբ 1869-ին Կ. Պօլսոյ պատրիարք կ'ընտրուի, կը կարգէ զՍրբաւնձտեանց փոխանորդ նոյն վանաց, և ինքն կուղևորի ի Կ. Պօլիս:

Երեքուկէս տարի կը տևէ Սրբաւնձտեանցի սոյն փոխանորդութեան պաշտօնն, զոր վարեց ամենայն կանոնաւորութեամբ, և յորմէ յօժ գոյ մնացած էին թէ ուխտաւորք և թէ թեմականք. վանքի պարտքը զրեթէ ջնջուած էր, վանական և միաբանից պիտոյք առատացած, վարժարանն բարեկարգ և եկեղեցին վայելչազարդ եղած էին, և զիւղերու մէջ վարժարան-

ներ կառուցանելու նպատած և անծամբ աշխատած էր արիւշանն Սրուանծտեանց:

Խրիմեան ս. Հայրիկ պատրիարքութենէ հրաժարած էր, երբ Գարեգին վարդապետ Սրուանծտեանց Պօլիս հասաւ, և մէկ տարի Գուղկունհուկի և չորս տարի Գատը գիւղի եկեղեցեաց քարոզիչ եղաւ, վերջնոյս վարժարանին մէջ կրօնի ուսուցչութեան պաշտօն ևս ունենալով, ինչպէս նաև Մէզպուրեան վարժարանի մէջ:

1876-ին Խրիմեան ս. Հայրիկի հետ Զմիւռնիա գնաց Սրուանծտեանց վարդապետ, քանզի անդ մեծ վրդովուած և խռովութիւն թողած ու մեկնած էր Նդեսեան Յովհաննէս եպիսկոպոս և Ներսէս ս. Պատրիարք պաշտօն տուաւ Սրուանծտեանցին՝ աշակից լինել ս. Հայրիկին, և խաղաղութիւնն հաստատելով Սահմանադրութիւնը գործադրել, որ և յաջողեցաւ ճարտարամտութեամբ և խոհեմութեամբ կարգադրել, յորմէ զո՞հ մնացին թէ պատրիարքարանն և թէ Զմիւռնացիք: Այնուհետև էր որ խաղաղութեամբ՝ տեղւոյն առաջնորդական ընտրութիւնն կատարեցաւ օրինաւորապէս, և գեր. Մելքիսեդէկ վարդապետ Մուրատեանց առաջնորդ ընտրեցաւ:

1878 և 1879-ին Սրուանծտեանց կոնդակաւ Ներսէս պատրիարքի և հաճութեամբ և պաշտօնադրովք Բ. Դրան յուղարկուեցաւ Հալաբնակ երեք մեծ վիլայէթներ, Սերաստիա, Բարրերդ և Տիգրանակերտ, սկսեալ Սամսոնէն. յորս իւր պաշտօնն բարւոքապէս կատարելով հաւաքեց և խմբադրեց այն թանկագին տեղադրութիւններն՝ որք հրատափուելուած են Ռուս Աղբարիք երկու հասորներէ մէջ, երբ վերադարձաւ ի Պօլիս:

1879-ին Ակնայ առաջնորդ ընտրուած էր, յորժամ պաշտօնապէս հրաւիրուեցաւ երթալ իւր այս նոր վիճակ, չվարանեցաւ երբէք թողուլ զմայրաքաղաքն կամ հրաժեշտ տալ իւր պաշտօնէն, այլ սիրով գնաց և անդ ևս բոլոր ժողովրդեան սէրն առ ինքն զրաւեց:

Բայց իւր գործունէութիւնն անդ ևս հանգիստ չթողին զինքն. Վանայ վիճակի սովն սաստկացած էր. և Խրիմեան ս. Հայրիկ որ Վանայ առաջնորդ կարգուած էր և առաքելական

չանիւք անխտիր կը մատակարարէր սովատանջ ժողովրդոց ուտեստ ու հագուստ, իւրեան օգնական խնդրեց զԳարեգին վարդապետ և Ներսէս պատրիարք հրամայեց երթալ:

Սրուանձտեանց արիաբար վաստակեցաւ իւր ծննդավայրին օգտակար հանդիսանալ, աշակից լինելով ս. Հայրիկին, ուր և բաւական ժամանակ քնաց, մինչև որ պարտաւորեցաւ երթալ ի Բաղէշ, և դառնալ ի Պօլիս:

1885-ին Առաջնորդ ընտրուեցաւ Տրապիզոնի վիճակին և 1886 Յունիս 8-ին նոյն վիճակին վրայ եպիսկոպոս օծուեցաւ Տ. Մակար կաթողիկոսէն¹⁾:

1888 թուին Կ. Պօլիս եկաւ (պատրիարքարանի տնօրինութեամբ ըստ բարձրագոյն ազդարարութեան), և քարոզիչ կարգեցաւ Բերայի ս. երրորդութիւն եկեղեցւոյ, և նոյն պաշտօնի մէջ ի Տէր հանգեաւ 1892 նոյեմբեր 17-ին, հաւասարապէս վայելելով քահանայից և ժողովրդեան սէրն ու համակրութիւնը:

Գարեգին սրբազան սոյն չորս տարի ժամանակամիջոցում օգտակար եղաւ եկեղեցւոյ ծառայութեամբ, վարելով կրօնական ժողովոյ փոխ-ատենապետութիւնն արժանապէս և ընտրուելով երեսփոխան ազգային ժողովոյ, և անդամ Արմաշու դպրեվանդոց խնամակալութեան, և այլ զանազան գործոց մէջ բարեկարգիչ հանդիսանալով:

Գարեգին եպիսկոպոս Սրուանձտեանց՝ որչափ ի կեանս բարեհամբօյր էր, նոյնչափ բարի համբաւ և լիշատակներ կը թողու լետ աստի կենաց:

Իւր հեղինակութիւնքն անմահ արժան պիտի քնան իւր անուան, և դարուց ի դարս պիտի հռչակեն զինքն իբրև զսրժիչ ազգային դպրութեան:

Ահաւասիկ իւր գրական երկոց ցանկն տպագրութեան թուականաց կարգաւ:

1. Հնոց և Նորոց տպագրեալ 1874

1) Հոգեւոյս Ներսէս պատրիարք սոյն թուականէն գրեթէ ութ տարի յառաջ եպիսկոպոսանալու վկայական տուած էր, բայց Սրուանձտեանց չէր վաղվադած առ այն, համեստութեամբ:

2. Գրոց և Բրոց	»	1874
3. Շուշան Շաւարշանայ	»	1875
4. Մանանայ	»	1876
5. Թորոս Աղբար Ա. Բ.	»	1879
6. Համով Հոտով	»	1884
7. Ընթերցարանք Ա. Բ.		

8. Քրիստոնէական վարդապետութիւն, համառօտ:

Այս վերջինք կրկին տպագրութիւն ունեցած են:

Իսկ իւր հատուածներն ազգ. լրագրաց մէջ խիստ շատ են. Թիֆլիսի «Մեղու» լրագրի մէջ «Վարդ» ստորագրութեամբ, և Կ. Պոլսոյ «Մասիս» լրագրի մէջ «Հայ երէց» անուամբ, իսկ «Արևելք»-ի մէջ «Աշակերտ» ստորագրութեամբ:

Իւր հաւաքածոյք ցրիւ կան ամեն պարբերական թերթերի մէջ. «Արևելեան Մամուլ», «Երկրագունդի» և «Մասիս» շաբաթաթերթի մէջ:

Բայց այս ամեն բարոյական չիշատակաց վերայ Սրուանծ-տեանց սրբազան յաւելցուցած է եղեր նիւթապէս և մի բարձր առաքինութեան չիշատակ, որ յետ իւր մահուան միայն յաւտ-նի եղաւ, կտակելով հազար (1000) օսմանեան ոսկւոյ մի կլո-րիկ գումար, հիմնելու համար Վանայ մէջ մի համեստ հիւանդանոց, և 30—40 ոսկւոյ գումար մի ևս ս. Եղիշէ պատմա-գրի գերեզմանին վերայ գմբէթ մը կառուցանելու և տապա-նաքար մը դնելու համար, այս սրտառուչ բանիւք կնքելով իւր կտակադիր:

«Իբրեւ մահկանացու միշտ պարտաւոր լինելով մեռնելու, «Իբրեւ Քրիստոսի պաշտօնեայ արթուն գտնուելու համար, և «Իբրեւ նպաստ մը ազգիս ընծայելու, սոյն կտակագիրս գրեցի «ի քաջառողջ վիճակի յաւուրս քարոզչութեան ս. երրորդու-թիւն եկեղեցւոյ Բերայի»:

Յաւերժացի՜ Յիշատակ Քո, ով բարեխիղճ պաշտօնեայդ եկեղեցւոյն Աստուծոյ, որ զիտացեր բարւոք գործածել Քեզ շնորհեալ քանքարն, և ազգէն ընծայեալ նուէրն ազգին կը դար-ծունեն հաւատարմաբար, ոչ ինքնդ շապլարար վայելելով, և ոչ այլոց վայելել տալու անիրաւութիւնն գործելով:

Օրհնեալ լիցի չիշատակ արդարոյդ յաւիտեանս:

Վշտակերդ ՅՈՎՀ. ՔԶ. ՄԿՐԵԱՆ